

Terra Sigillata, memoriaren arkeologiak

IRATXE RETOLAZA

EHUko Euskal Filologia Saileko irakaslea eta
literatur kritikaria

Joxe Austin Arrietak bere hirugarren nobela eman du argitara 2008. urte honetan: *Terra Sigillata* (Txalaparta, 2008). Argitalpen honek eten egin du J.A. Arrieta nobelagilearen hogeitau urteko isilaldia, eta euskal nobela modernoranzko bidean eginiko ekarpena aitortu izan zaienez J.A. Arrietaren lehen bi nobelei, harritzekoa egin zait hirugarren nobela honek euskal literaturazaleengan piztu duen arreta eskasa. Harrera publikoari begiratu baino ez dago J.A. Arrietaren azken ahalegin literario honek sortu duen oihartzunaren taimainaz oihartzeko. Oker ez banaiz, prentsan kritika bat baino ez zaio egin (Serrano Izko 2008), eta egunkariek ere el-karrizketa pare bat besterik ez dizkiote eskaini nobela honi. Arreta eskasa, beraz. Liburuaren aurkezpenak, bai, jaso zuen arreta, eta bertan idazleak botariko amuak edo ziriak izan du oihartzun handiena:

Ezker abertzalea —ezker abertzale konbentzionala, *bien entendu*— gorrotatzen baldin baduzu, mesedez, ez dezazula liburu hau irakurri. Nire gauzak dira eta. *Minority Report*-eko jendearenak. Ez omen gara euskaldunak, basapiztiak baizik, badakizu! (Zabala 2008).

Anekdota horrek ahoz aho izan duen oihartzuna gorabehera, ez du esparru literarioan arreta berezia piztu nobela mardul honek. Luze gogoeta liteke horren zergatiaz, baina, aitortu behar da, nobela hau gorpuzterakoan erabilitako diskurtso-moldeak irakurketa patxadatsua, gogoetatsua eta geldoa eskatzean duela, atzera eta aurrera ibiltzekoa, eta egia esatera, abiada biziko garai hauetan produktu kulturalak ere abiada bizikoak kontsumitu ohi direla. Euskal literatura garaikideak harturiko bide estetiko gehienei erreparatuz gero, gainera, argi dago nobela honen taiuera oso urrun dagoela euskal literaturan egun erabilitako narrazio molde eta nobela erduetatik. *Terra Sigillata*-k irakurleari ahalegin sortzaile handia eskatzen dio, hauskortasunean oinarritzen delako nobelaren diskurtso osoa. Jendarteko pertsona eta kolektiboen diskurtso hautsi, zatikatu eta barreiatuen metatzeak sortu du nobelaren diskurtsoa, eta irakurleoi dagokigu diskurtso hautsi eta hauskorren testu-adabaki horiek jostea. Are gehiago, nobela honek gogoan duen balizko irakurle hori, literaturazalea ez ezik, erreferentzia historiko, politiko eta sozial zenbaiten ezagutzailer irudikatu du nobelak. Izan ere, erreferentzia literario, historiko, politiko eta sozial ugari zeharbidez baino ez daude aipaturik *Terra Sigillata*-n, eta testu-adabakiekin gertatu bezala, horretan ere irakurleoi dagokigu zeharbidez aipaturiko erreferentzia horien guztien jostea.

Egoera horren jakitun izanda ere, abiada biziko garai hauetan, eskertu dut eta gozatu dut *Terra Sigillata*-k pausatzeko eskaini didan aukera, geldialdi hori memoria hurbilari begiratzeko eta memoria hurbilaz gogoetatzeko gonbidapena izan delako. Hausnarketarako deia ardatz duten literatura-lanetan gertatu bezala, irakurketa pertsonala gogoetabide horien hertsitzea baino ez da. Hala ere, *Terra Sigillata*-ren irakurraldiak nigan zabalduriko zenbait irakurbide zuekin konpartitu nahi ditut, nobela honen irakurketa posibleen eta gogoeta-bide posibleen solasaldia abian jartzeko asmoz.

Terra Sigillata: ibilbide literarioaren inguruko gogoetaren hazi

Duela hamar bat urte argitaraturiko *Labur Aroz* (Txalaparta, 1997) liburuan, ordura arte idatzitako narrazioak biltzearekin batera, Joxe Austin Arrietak bere ibilbide literarioan geldiunea egin zuen, atzera begirakoa eginez, eta bere jardun literarioaren inguruan autokritika sendoa eginez. Autokritika eta gogoeta horien bidetik, «Aitzin-solas»-ean honela azalzen ditu liburu hura egituratzeko erabili zituen irizpideak:

Hiru Arotan sailkatu ditut hogeita bi urteotako neure laburkiok, irizpide kronologikoz baino areago, estilistiko, nik us-te, nahiz eta denbora aldetiko hurrenkera ere ukaezina izan [...]. Hara: 1. Aroa 'pre-Abuztuaren' da; 2. Aroa 'pre-Manu militar'; eta 3. Aroa 'pre-Auskalo-Zer' eta 'post-Gauza-Gehiegi' (Arrieta 1997: 11).

Sailkapen hori eginez, zeharka bada ere, aitortu zuen idazleak argitaraturiko nobelak izan direla bere ibilbide literarioan mugarri, eta gainerako jardun literarioa ere mugarri horien inguruan sortua izan dela, hein batean. Hartara, 1997. urte hartan bere ibilbide literarioaren 3. Aroa aurkezterakoan —«pre-Auskalo-Zer» izendaturikoaren berri ematera koan—, etortzear zen mugarria iragarri zuen, etortzear zen nobela: *Terra Sigillata* (Txalaparta, 2008). Irizpide «estilistiko» eginiko auto-sailkapen horri kasu eginez gero, J.A. Arrietaren nobela bakoitza proposamen estetiko konkretu eta berrituaren mamitzea da, eta pentsatzekoa da azken nobela honek ere, *Terra Sigillata*-k, proposamen estetiko berria izan nahiko duela, urrats estetiko berria izan nahi duela J.A. Arrietaren nobelagintzan. *Terra Sigillata*-ren irakurketa patxadatsua egin ondoren, urrats ausarta egin duela iruditu zait, eta batez ere, jakin du urrats estetiko berri hori orain arteko ibilbide literarioarekin solasean jartzen, kateatzen. Azken nobela hau izan bada, beraz, aurreko bi aroetan erroturiko proposamen estetiko berria. Lehen nobelan, *Abuztuaren 15eko bazkalondoa*-n (1979), identitate-gatazkan komunitatearen diskurtsoek (aitarenak, historiarenak...) duten

garrantzia adierazi zen, betiere memoriaren zirrikituetatik tira eginez. Bigarren nobelan, *Manu militari*-n (1987), metaliteraturak eta metanarrazioak hartu zuten nobelaren espaziorik handiena, idazketaren inguruan eginiko hausnarketak. *Terra Sigillata* nobelaren diskurtsoan gurutzatu eta elkarlotu egin dira lehen bi nobeletan jorraturiko hainbat gai, kezka eta motibo literario. Memoriaren zirrikitueta aztarrika ari zaigu narratzailea beste behin ere, baina, era berean, narrazioaren eta literaturaren inguruko hausnarketez josia dago nobelaren diskurtsoa, memoria kontatzerik baden ezbaian jarritz, identitatea kontatzerik baden ezbaian jarritz. Memoria eta identitatea, txanpon beraren aurkia eta ifrentzua.

Memoriaren *sigillatakiak*, memoria hautsiak

Liburuaren kontrazalean azaldu bezala, honako hau dugu *Terra Sigillata*: «'Zigilaturiko lurra', latinez. Zeramika erromatar arrunta, gorri kolore distiratsukoa, enperadorearen zigilua ohi zeramana». *Terra Sigillata* ugari azaleratu dira Euskal Herriko indusketa arkeologikoetan (urpeko zein lehorrekoetan). Nobela honetan hautsitako *Terra Sigillata*-ren zatiak eta apurrak pilatzen dira, *terra sigillatakiak*, iragan hautsiaren aztarna modura ulerturik. Nobela honetan *terra sigillataki* horiek ez dira zeramikaz osaturiko aztarnak, hitzak osaturiko aztarnak baizik; iraganeko ahotsen indusketa arkeologikora jo da nobela honetan. Ramon Sazarbitoriaren *Hamaika pauso* (1995) nobelako pasarte bat gogora ekarriz, honela gogoetatzen da memoriaren inguruan *Terra Sigillata*-n ere: «Memoria plater hautsi bat da», R.S.-k, Claude Simon zitatuz, dioen bezala. «Ez du zentzurik apainduren marrazkia osatuz kolatzeko ahaleginak, beti faltako baita birmoldaketa ezinezkoa edo desitxurosoa egingo duen esmalte zatiren bat. Bai, hala da» (406-407 or.). Hautsi da *anphora*, hautsi da *Terra Sigillata*. Haustura horren zatiak biltzen saiatuko zaigu narratzailea, dena den, diskurtso hautsi eta hitz hau-

tsi horiek biltzen. Hautsitakoaren berreraikitze eta deseraikitze saioa da, apurturiko esperientzia horren berri emateko gogoan gorpuztua. Hortaz, *Terra Sigillata*-ren aurretik idatzitako bi nobeletan egin bezala, J.A. Arrietak ahots aniztasuna erabili du narrazio-molde modura, are korapilatsuagoa eginez ahots sare hori. Orain arteko nobelagintzan argi utzi du J.A. Arrietak M. Bakhtinek (Bakhtin 1986) definitu modura ulertzen duela nobelaren diskurtsoa, ahots-amarau modura eta jendarteko ahotsen pilatze modura. Nobela honen hasieran adierazi bezala, *Terra Sigillata* «ahots-baso oihartzundua» da (9. or.). Mintzoak, ahotsak, diskurtsoak definituko ditu nobelako pertsonaia guztiak, esandakoek eta erabilitako hizkerak gorpuztuko dute pertsonaia bakoitzaren nortasun berezitua, haien ekina baino areago.

Dena den, pertsonaia horien guztien ahotsak marko narratibo konkretu batean txertaturik daude: Jagoba Antxustegik bere *Hitzaz Mendi* elkarteko kideei proposatuko die Hobetu Leike porturantz bidaiaria egitea, «hitz-ontzi» edo *U-wort* batean. Baina, Hobetu Leike porturantz egin nahi den bidaiak ez du helmuga onik izango, hondoratuko baita «hitz-ontzia», hondoratuko baita hitzaren aldeko apustua ere. Baina, nobelaren hasieran Jagoba Antxustegik bere lagun eta kideek idatzitako koaderno bustiak motxila batean bildurik dituela agertuko zaigu. Eta koaderno busti horien irakurketa izango da nobela, ahots horien bilketa, hondoratu den iraganeko bidaiaria horretako aztarnak. Hortaz, nobelan aipaturiko datak eta aipaturiko zenbait gertakarik erreferentzia historiko zuzena izanda ere, nobela honetako geografiek eta espazioek fikzio kutsu nabaria dute, hitzaren espazioak irudikatzeke eginak.

Pertsonaien hitzarekiko obsesio hori eta hitzaren ahalmenarekiko obsesio hori ere garai konkretu batean kokatu beharra dago. Ez baita kasualitatea nobelan bilduriko eta bertaraturiko ahots horiek guztiak epe jakin batean sorturikoak izatea: 2006ko martxoaren 22a dugu narrazioaren lehen data kronologikoa, hain zuzen ere, ETA erakundeak su-etena

aldarrikatu zueneko data. Bestalde, narrazioan aipaturiko azken data, 2007ko maiatzaren 26a da, «noiz-eta, *outezkunde* bezperan bertan» (408. or.). Alegia, udal hauteskunde bezperakoa, udal ordezkari modura aurkeztu nahi ziren hainbat zerrenda legez kanpo utzi zituztenekoa. Garai konkretu honetan gorpuzturiko ahotsak biltzen dira, alegia, gatazka armatuari negoziazioaren eta hitzarmenaren bidetik, hitzaren indarretik, heldu omen zitzaion garai bateko ahotsak dira bildu direnak, gogora ekarri nahi direnak. Hitza ere ekin-tza bihurtu nahi zeneko garaia gogora ekarriz. Iragan hurbil horretan kokatu dira nobela honetako ahots anitz horiek, identitate-gatazkan (identitatea ez soilik kokapen politiko modura ulerturik, baizik eta kokapen filosofiko, sozial, linguistikoko eta afektibo modura ere ulerturik)¹. Iragan hurbil eta iragan urrunaren inguruan diskurtso ofizialak isilduriko, lurperaturiko eta urperaturiko ahotsak bildu nahi izan dira nobela honetan (ilegalizaturikoen ahotsak, torturatuen ahotsak, kartzelaratuak ahotsak, erbesteratuak ahotsak, besteak beste). Isilarazitako eta zentsuraturiko ahots horien bila joango dira Eskifaiakideak Hitz-ontzian urpekari-lanetan², diskurtso eta ahots isildu horiek biltzen dituzten kontraesanak, minak eta zalantzak ezkutatu gabe. Baina, baita ahots horiek bestelako ikuspegia duten diskurtsoen ondoan jarriko ere, aurrez aurre iraganaren inguruko ikuspuntu ezberdinak jarritz, ahotsak talkara eramanez.

Ondorioz, nobela honek memoriaren baliabideak erabiliz iragan hurbilari begiratu nahi dio, aukeraz beteriko iragan hurbil hori presentera ekartzeko asmoz —itota eta hilda dagoela konturaturik ere—. Honela esaten zaigu nobelan:

Hemen duzue, alegia eta deus ez, lagin bat, atzekoz aurrera kontatua, arestikoenetik aspaldiagokora, hurrenkera norma-la horrexek izan behar baitu, burutik eginak ez bagaude. Atzokoa, suposatzen da, duela hainbat urte gertatua baino presentego dugula izan (26. or.).

Horregatik, nobela honetan lehortarrak indusketan ikusiko ditugu, eta urtarrak itsaso zabalean urpekari, lehorrean zein

itsasoan iragan hurbilaren zantzuen bila, *sigillataki* hautsi horien bila. Iragan hautsi hori berreskuratu eta berreraikitzeko asmoa da, jakinda ere, iragan hautsia harrapaezina dela, aukera galdua dela. Nahiz eta gogoan izan Joseba Sarrionandiaren hitzak, nobelaren diskurtsora bilduak: «Inoiz ez gara, berez, lehengora berera itzultzen. Han izanik, hona naiz, beraz» (23. or.). Dena den, honako hau gehitzen zaio nobelan: «Baina, horrexegatik, han izanaren berri eman behar» (23. or.).

Memoriaren bideak nobela honetan, dena den, ahotsaren memoriak dira, entzundakoaren memoriak (ez ikusitakoaren memoria, edo dastatutakoaren memoria): «Gure Orixe idazle handi bezain hiper-katoliko hark zioen bezala, oroi-men ‘begitarra’ baino areago, ‘belarritarra’ dugunongan» (203. or.). Entzumenean eta hizkuntzan oinarrituriko memoria izango da gidari. Memoriaren bitartez nobelara bihurturiko ahotsak askotarikoak dira. Ahots batzuk, epe jakin horretan irudika zitezkeen lagunarteko elkarrizketak dira, filosofiaz, politikaz zein literaturaz. Beste ahots batzuek, epe jakin horretan argitaraturiko prentsako testuak biltzen dituzte. Nahiz eta *Terra Sigillata*-n diskurtso-mota anitz (filosofikoa, literarioa, linguistikoa, soziala, politikoa eta pertsonala) elkarren ondoan eta gurutzaturik aurkeztu, geruza horiek guztiak banan-banan aurkeztuko ditut, nobela honen gainean eginiko nire irakurketa argiagi adierazi asmoz.

Sigillataki filosofikoak

Diskurtso filosofikoak alderik alde zeharkatzen du nobela honen zirrikitu bakoitza. Dena dela, diskurtso filosofikoa nobela honetan konkretuki *Hitzaz Mendi* elkarteko kide den Edorta Orozgoitik gorpuzten du, haren ahotsean eta idatzietan biltzen dira filosofiaren inguruko aipu zuzen gehienak. «3.4. Non Edorta Orozgoitiren *Philosophen weg* hackerizatzen dugun» (65. or.) azpiatalari begiratu baino ez dago, Edorta Orozgoitiren erreferentzia filosofiko gehienak, denboraren ingurukoak eta hizkuntzaren erreferentzia-gai-

tasunaren ingurukoak direla ohartzeko. Berriro ere, memoriaren eta identitatearen jirabiran. Etengabe aipatzen dira Kant, Heidegger, Hegel eta Wittgenstein, nobelan behin eta berriro mahaigaineratu egiten diren hiru kezka-lerroen inguruan gogoetak eginez:

a) *Hizkuntza eta errealitatearen arteko harremana*: hizkuntzak errealitateaz hitz egiteko ahalmenik ba ote duen galde eginez, edo hizkuntzak errealitatea irudikatzeke ahalmenik ba ote duen galde eginez.

b) *Partikular eta unibertsalaren arteko harremana*: partikularretik unibertsala aditzera ematea posible den galde eginez, edo unibertsaletik partikularra ulertu behar ote den galde eginez.

c) *Jende eta denboraren arteko harremana*: jendeak denboraren joana bizitzeko dituen bideez galde eginez, edo denboraren joanak jendearen nortasunean duen eraginaz galde eginez.

***Sigillataki* literarioak**

Giza-existentziaz galdera orokor horiek egitearekin batera, nobelan zehar galdera orokor horiek, kezka eta zalantza orokor horiek, lekuan lekuko eta garaian garaiko egoeretara bihurtzen ahalegintzen da. Horretarako, literaturaren eta filosofiaren arteko harremanaz gogoeta egiten du, galdera orokor horiez hitz egiterako orduan literaturak eskain dezakeenaz galde eginez. *Hitzaz Mendi* elkarteko kideen arteko solasaldi gehienetan gogoetatzen da literaturaren gainean. Hona hemen *Hitzaz Mendi* elkarteko kideak, nor bere idazle-identitatea duena: Joseba Antxustegi poeta, Mikel Zabalegi idazkaria, Ander Elizalde arkaismo zalea, Edorta Orozgoiti filosofoa, Xabier Landaluze marraizkilaria, eta Kepa Arrastiri politikoa. Dena den, «3.1. Non egiaztatzen den filosofiaren eta poesiaren arteko aliantza kordokaria» (50. or.) azpiatalean abiatzen da filosofia eta literaturaren arteko harreman horren inguruko hizketa, eta «Aire-planoak» atal

osoan zehar garatzen da. *Sigillataki* filosofikoen modura, hiru kezka-lerro bertsuetatik joango dira literaturaren inguruko galdera orokorrak, baina, oraingoan literaturaren ahalmenez galde eginez:

a) *Literatura eta errealitatearen arteko harremana: Hitzaz Mendi* elkarteko lagunen artean, etengabea da literaturak errealitatea irudika lezakeen galdera, edota literaturak errealitatea irudikatu beharko lukeen galdera. Esate baterako: «Ez diagu idatzi behar mundua mimetizatzeko, itsasoa hondar-gaztelu batera errendiarazten saiatzea bezainbateko erokeria izango zukek hori» (81. or.); edo «hau liburu bat besterik ez baita, nahiz eta eskertuko nukeen inork argituko balit non dagoen juxtuki hitzaren eta biz-hitzaren arteko muga» (243. or.).

b) *Literatura partikular eta literatura unibertsalaren arteko harremana*: idazleak literatura egiterakoan nondik hitz egin behar duen ere galdetzen diote elkarri *Hitzaz Mendi* elkarteko kideek, partikularrari buruz hitz egin beharko lukeen literaturak, edota unibertsalari buruz hitz egin beharko lukeen, eta izatekotan, zein ote bien arteko harremana. Adibidez, «Eginbehar bakarra, alegia, geure esperientzia murrizta *per se*, unibertsala izan dadin moduan burutzea eta adieraztea» (81. or.).

c) *Literatura eta denboraren arteko harremana*: aipatu eta aipatu nabil, memoriara bilduriko literatura dela *Terra Sigillata*. Eta ondorioz, iragana harrapatzeko literaturak dituen gaitasun eta zailtasunez ere mintzo zaigu.

Gogoeta orokor horietaz gain, bada nobelan zehar literaturaren inguruko gogoeta konkretuagorik ere. Une oro nobelak sortu duen eta sortzear den diskurtsoaren gaineko hausnarketak eta iruzkinak egiten dizkigu narratzaileak, baita idazkuntza eta irakurketa-prozesuen inguruko hausnarketak ere. Bide horretatik balizko irakurleei keinuak egiten zaizkie esandakoen inguruko itzulinguruak eginez. Diskurtsoaren gaineko hausnarketa horiek guztiak egiterakoan, gainera, J.A. Arrieta bere obraz kritikoez eta irakurleek egi-

niko oharrei ez da entzungor ibili. Hartara, aipatzen du J.M.L. irakasleak (alegia, Jesus Mari Lasagabasterrek) esana diola ez egiteko *mise en abyme*-rik, edo esana diotela astuna eta nahasia dela bere kontatzeko modua. Gogora dakar, gainera, *Manu militari* nobela zela-eta Jesus Mari Lasagabasterrek J.A. Arrietaren nobelagintzaz eginiko oharra: «nobela bat —edo narrazio bat, oro har, derragun— ez omen dun ‘abentura baten idazkera’, ezta ‘idazkera baten abentura’ ere, baizik eta ‘abentura baten idazkeraren abentura’» (400. or.). Nobelagileak jaso duen harreraren inguruko hausnarketa horien kontzientzia-hartzea ere badago *Terra Sigillata*-n zehar.

Bestalde, *sigillataki* literarioak argiak dira gogoko dituen idazleei eginiko keinuetan, haien literatur testuen pasarteak nobelara bilduz, edota haien izenak goratuz. Ugariak dira erreferentziak, mundu-literaturakoak (Proust, Kafka, Joyce...), baina, bereziki euskal literaturakoak (Joseba Sarrionandia, Koldo Izagirre, Txillardegi, Juan Mari Lekuona, Ramon Saizarbitoria...). Mundu-literaturako erreferentziak, beraz, Mendebaldeko Nobela Modernoaren aitak dira, J.A. Arrietaren nobelagintzarako eta bere belaunaldiko hainbat idazleren nobelagintzarako ere eredu izan direnak. Euskal literaturaren kasuan ere, aipu horiek guztiak aitortzak dira, eredutzat hartu diren idazleei eginiko keinuak. Asko eta asko dira euskal literaturako erreferentziak, ez liburugintza-koak bakarrik, baita ahozko literaturakoak (kantua, atsotitzak, bertsoak...), eta baita prentsakoak ere (Uxue Apaolazaren zutabeak, Pako Aristirenak, Jon Benitoren erreportajeren bat...). Badirudi euskal literaturaren esparruari behin eta berriro erreferentzia eginez, «euskal literatura simulkroa da» baieztapenari erantzun nahian dabilela. Kontuan izan behar da, nobelan lelo hori eta Jon Juaristiren beste hainbeste ere aipaturik eta iruzkindurik agertzen zaizkigula. Hartara, nobelan erreferentzia-sare hori osatuz, euskal literatura kultura-erreferentziazat bizi duten identitateak gorpuztu nahi izan ditu, simulakrorik ez dela erakutsiz.

Gainera, nobelan Eskifaiakideek Urpekontzian aire-planoen bila eta ahots galduen bila eginiko bidaia hori ulertzeko, Koldo Izagirrenen *Non dago Basque's Harbour* (1997) poema-liburua erreferentzia beharrezkoa da. Poema-liburu horri eginiko keinuak etengabeak dira, eta gainera, liburu horretako poema-lerroak nobelan zehar aipatu egiten dira, nobelaren azken lerroak ere horiexek dira, *Non dago Basque's Harbour* liburuko *Metaforaren ontzia* poemako azken lerroak: «Lehorreratzen baldin banaiz / itsasketa hau jarraituko dut». Ondorioz, *Terra Sigillata* ere euskal literaturaren tradizio baterantz zabalduriko solasaldia ere bada.

Sigillataki linguistikoak

Esan bezala, pertsonaia guztien nortasuna hizkuntzaren eremuan dago jokoan, diskurtsoaren eremuan. Honela, ezauzgarri linguistikoek definituko dituzte pertsonaiak: hitz zailantzan jarduten duena (Mikel Zabalegi), mutrikeraz mintzo dena (Antxustegi aita), hitz-jolaserako mania duena (Andoni), eta abar. Baina, narratzaileak identitate gatazka adierazteko, eta identitatearen joan-etorriaren berri emateko, nitasuna ez du hertsitasunez aurkeztu. Ni hertsu batetik aritu beharrean, ni anitz eta poliedrikoa aurkeztu zaigu: «nirik ez baitago, nitalde bat besterik ez gaituk denok» (157. or.). Horretarako, narratzaileak «nitaldeak» izendatzen dituen horiek jarri ditu solasean, narratzaileak esan bezala, «nire niaren mamu ezpalduei» (11. or.) ari zaie elkarrizketa eske. Modu horretara, nitalde bakoitza geruza bati dagokio, diskurtso-mota baten solasaren iturri dena, hiztun komunitate batean txertaturiko ahotsa: literaturan, filosofian, politikan, familian, lagunartean, kazetaritzan...

Hizkuntzari dagokionez, badago nobela osoa zeharkatzen duen kezka nagusirik: euskararen egoera diglosikoa. Kezka nagusi hori eginiko iruzkin eta gogoetetan bildu ez ezik, pertsonaien jardunetan ere islatu egiten da. Honela, Mikel Zabalegi Carrefour-ean gora eta behera doala (36. or.), bere

buruari agindu behar dio, bere burua behartu behar du euskaraz hitz egitera, bestela, gaztelerak egiten diolako ihes. Identitate diglosikoaren adibide garbia dugu hori. Eta beste zenbaitetan pertsonaiak haserretzerakoan jo ohi dute gaztelerara. Kezka iturri horren adibide ere badira, testuan zehar barreiatu agertzen den «euskomutantekeria» terminoa (89. or.), nortasun diglosiko hori irudikatze erabilia, edo «okupazio-hizkuntza»-ren erabilera etengabea, gaztelerari erreferentzia egiteko.

Sigillataki sozialak

Orain arte aipaturiko *sigillataki* horiek guztiek biltzen dute alderdi sozial konkreturik: idazle-ofizioarena. Eta ofizio horrek nobelaren *sigillataki* sozialetan espazio garrantzitsua betetzen badu ere, izan badira beste zenbait *sigillataki* sozial nobela alderik alde zeharkatzen dutenak. Horietariko bat generoarena da. Nobelaren ahots gehienak gizonezkoen (edo «ar-taldeen») ahotsak dira, izan ere, *Hitzaz Mendi* elkarteko kideak gizonezkoak dira (emakumeak elkartetik bota egin zituztenetik), eta *Getarian Ketari*-n urtero biltzen diren ikaskide ohiak ere gizonezkoak dira. Baina, nobelaren diskurtsoa bi balizko irakurleri, bi balizko mezu-hartzaile mintzo zaie: batetik, Jon ikaskide ohiari, eta bestetik, Amaiari, idazle-lagun erbesterratuari. Jonek ezin du urteroko hitzordura joan kartzelan dagoelako, nobelan iradoki bezala, ETA erakundeko kide izateagatik. Amaia Mexikon erbesterraturik dagoen idazlea da, baina, gazteago omen dena. Hartara, Jonek mezu-hartzaile eta solaskide hurbilekoa irudikatzen du (hurbilekoa adinean, hurbilekoa oroitzapen-kide delako, hurbilekoa generoari dagokionez), eta Amaia idazle-ofizioan baino ez zaio hurbileko. Eta distantzia horrekin ere mintzatuko zaio bati eta besteri.

Gainera, generoaren inguruko hausnarketak ere etengabeak dira nobela honetan. Ez bakarrik balizko irakurleen generoari eginiko keinu horietan («ez dakit nola esan ere,

gure balizko entzule Amaia sutu gabe», 139. or.), baita gogoeta zuzenagoetan ere. *Hitzaz Mendi* elkarteko kideak emakumeak botatzeko harturiko erabakia aipatzen da, emakumeek mahaigaineraturiko osotasunarekiko emendakina zela eta. Generoen arteko ezberdintasunez ere gogoeta egiten da, eta komunikazio zailtasunez: «Luismari Subijana erdararekin bezain hitz-totela naun ni emakumeokin» (184. or.), «etzaidan hamaikagarren txartel hori feminista atera» (375. or.) edo «funtzioen apartheid sexual tipikoki matxista» aipatzean (385. or.).

Bestalde, bada ere beste *sigillataki* sozial bat nobelan aipatzen dena, eta klase sozialari dagokiona. Nitasunetariako bategi aitortu egiten du testuan, marxismo-leninismotik etorrria dela, baina «langile-klaseko burges ttipi abertzale bat» dela (378-379 or.). Aurrerago ere bere egiten ditu Pako Arisitiren hitz hauek, esanaren kontraesan horretan gorpuztuz pertsonaiak: «Euskal Herria da burges putakume gehien duen herririk iraultzaileena», eta «gure *burges ttipi kontzientzia txarra ez irabiatzearren*» (398-399 or.).

Sigillataki politikoak

Sigillataki politikoak batez ere honako ataletan aurkezten dira: «Minority Report» (253. or.) atalean, eta «Reality Show» (281. or.) atalean. Hala ere, *Getarian Ketari*-n ikaskide ohiekin eginiko bazkariez hitz egiterakoan ere politika-gaiak dira nagusi, eta konkretuki, euskal gatazkari dagozkionak. Izan ere, urteroko bilera horretan biltzen diren ikaskideen artean aniztasuna da nagusi: Alfonso Diaz de Ilundain, PSOEko kide; Iñaki Elustondo, mediku egibarzalea; Patxi Etxeberría apaiza, *Alec Reid* ezizenekoa; Xatur Zumalabe aralarkidea; Andoni, «legez kanpoko gizalegez» (18. or.). Urteroko hitzorduetan politika-gaiez hitz egin izan dute, nork bere bidari eutsiz. Urteren batean, argazki bat egindakoan ere Saturrarango Hitzarmena (17. or.) sinatzearekin aritu ziren txantxetan; «ai ene, guk hemen lortzen dugun komunika-

zioa, adostasun-gogoa, konponbide-grina, gizarte osoan zabalduko balego, eta abar» (19. or.). Baina, nobelak aurrera egin ahala, argi ikusten da komunikazio eta elkar ulertze omen dena, itxurakeria baino ez dela: «eta urterokoa, *ay, si nuestros respectivos se llevasen tan bien como nosotros*, kaka zaharra, gezurra, dena antzerkia, dena asaskapen alkoholiko sabel-eskerronekoa, Jon...» (152. or.). Politika-gaiez hitz egiterakoan ere, horixe baita nobela honetan zabaltzen den mezuetariko bat, nork bere esperientzia eta sufrimenduaren berri besteei ematea zein zaila den, eta zein zaila politikaz hitz egitea, arazo kolektiboez hitz egitea, gai horiek erabat pertsonalizatzeko ohitura zabaldutik denean: «Hiper-pertsonalizazioak lortzen dik efektu durduzagarria, mezu-emailearengan eta mezu-hartzailearengan, baina nekeztu egiten dik ondorengo komunikazioa, ez al zaik iruditzen» (145. or.), edota «Sufrimendua, berez, norberarena eta besterenganaezina baituk, ditxosozko kreditu-txartelak bezalatsu» (145. or.). Berriro ere partikularren (norbanakoaren) eta unibertsalaren (kolektiboaren) arteko harremanaren inguruko hausnarketa, oraingoan Euskal Herriko gatazka politikoaren auzi-mauzietara joz. Aurretik aipatu bezala, batez ere diskurtso ofizialak isilduriko eta lurperaturiko ahotsak dira biltzen dituenak, hona hemen horietariko zenbait:

- Torturatuen ahotsak: «Habeas corpus» (106-107 or.) azpiatalean tortura testigantzak biltzen dira, egunkarietatik edo TATen dokumentazio-iturrietatik harturikoak. Torturatuen testigantzen lurperatze eta isilaraztea irudikatzen, diskurtsoan zehar *Hitzaz Mendi* elkarteko ki-deek Xabier Landaluzeren koaderno horiek zentsuratu egiten dituzte, «AUTOCENSURED» (123-124 or.). Zentsura lehenik letrak txikitzean datza, eta ondoren, ezabatzeko erabatekoan.
- Ongietorrietako ahotsak: Josu Arteaga lagunaren omenaldiaren ingurukoak ere kontatu egiten dira (117-118 or.), eta bereziki, omenaldi horretako bateko eta besteko hitzak, pentsamenduak eta kontraesan guztiak.

- Omenaldietako ahotsak: Ekain Irigoien gudariaren omenaldiko ahotsen berri ere ematen zaigu (132-133 or.), gaztearen aitaren eta amaren ahotsak ekarriz, semearen heriotzaren inguruko nor bere sentimenak eta interpretazioak eginez.
- Arkaitz Otazuaren heriotza (147. or.): zuzen-zuzenean adierazten ez bada ere, ikaskide ohien arteko elkarrizketetan Herrerako portuan Ertzaintzak tiroz hil zuen Arkaitz Otazua gaztearen inguruko ika-mika egoten da, batzuek odolusten utzi zutelakoan, besteek ezezkoan.

Eta horiekin batera, beste hainbat eta hainbat ahots, isilaraziak edo lurperatuak izan direnak: *Euskaldunon Egunkaria*-ren itxieraren aurkako ahotsak, 18/98 auziaren aurkako ahotsak, Jose Anjel Alzuguren euskal presoaren heriotza... Interesgarriena ez da gertakari horiek gogora ekartzea, baizik eta gertakari horien inguruan sortzen diren elkarrizketak eta diskurtsoen tentsioan garatzen diren gertakari horien inguruan bizitako esperientziak.

Sigillataki historikoak

Sigillataki historiko hauek politikoekin harreman estua dute, izan ere, historiako gertakariak hizpidera ekartzen diren gehienetan, euskal identitatearen inguruko irakurketa konkretua egiteko bide izan ohi direlako. Batetik, Mexikoren historia aipatzen du sarri, Espainiaren konkista aroa gogora ekarriz, eta bertan gertaturikoak aurrez aurre jarritz Euskal Herriaren historiarekin (141. or.).

Bestetik, Alemaniako Bigarren Mundu Gerrara jo ohi du maiz, zeharkako erreferentziak eginez gehientsuenetan. Dirudienez, Alemaniak XX. mendeko bere historiaz eginiko berrirakurketa eta barkamen-saio historiko hori gogora ekarri nahi du, iraganari begiratzeko eta iraganaren auto-kritika egiteko eredu. Honela mintzo zaizkie euskaldunei lagun alemanak: «Lagun diezaiegun lehortar (a)saltatu horiei beren Gernika geuk suntsitua berreraikitzen!» (125. or.).

Sigillataki historiko hauetan memoria historikoaz egiten du gogoeta, haren beharraz, eta haren ezinez ere. «Baina memoria historikoa beti irabazleek idazten dutelakoa egia bada, idaztea bera da garaitearen seinale» (375. or.).

Senitarteko *sigillatakiak*

Hasieratik aipatu bezala, *sigillataki* geruza horiek guztiak ez dira identitate gatazkatsu eta anitz baten berri emateko bidea baino. Behin-behinekoa, hauskorra eta aldakorra den identitate baten berri ematen dutenak, subjektuarterko solasean eraikiz eta deseraikiz doan identitate baten berri ematen dutenak. Baina, identitate gatazkatsu hori garatzeko, egon badago beste geruza garrantzitsu bat, afektuarena eta senitartekoena. Senitartekoak eta lagun-minak nobelaren hasieratik agertzen zaizkio narratzaileari. Hasieratik ditu aita eta Joxan Arrilaga lagun mina bidelagun, aholku-emaile eta bultzatzaile. Amaiera aldean ere, «Terra Sigillata, orobat» (345. or.) atalean, emazteari eta seme-alabei mintzo zaie narratzailea, solasaldi horien bitartez senitarteko harremanen berri emanez, eta bat-batekoago eta samurragoak diren ahotsei ere bide emanez.

Sigillatakiak bilduz

Terra Sigillata nobelan zehar aipatu egiten da sarritan Ramon Saizarbitoria idazlea, eta bereziki, Saizarbitoriaren *Hamaika pauso* (1995) nobela. Autokontzientziari jirabiran sorturiko nobela da *Hamaika pauso* (Retolaza 2007: 159-166), izan ere, nobela sendo hori Ramon Saizarbitoriak hogeitun bueltan eginiko gogoetaren eta kontzientzia-hartzearen emaitza baita, besteak beste. *Terra Sigillata* irakurtzen ari nintzela, sarritan etorri zait *Hamaika pauso* nobela gogora, ez bertan esandakoak, ez narrazio-moldeak hurbilekoak direlako, baizik eta bi nobela horien artean ikusi dudalako antzekotasun ugari: batetik, bi nobela horietako gai nagusietariko bat

dugu memoria (bere adierazpide anitzetan); bigarrenik, bi nobela horietan trantsizio garai baten inguruko gogoeta egiten da, *Hamaika pauso*-n 1973-1984 urteak dira memoriaren altzora bihurtzen direnak, eta *Terra Sigillata*-n, aldiz, 2006ko martxotik 2007ko maiatzera artekoa —aldaketa edo trantsiziorako saioa—; hirugarrenik, bi nobela horietan islatzen direlako belaunaldi konkretu baten kezka, nor bere bidetik, nor garai konkretu batean; laugarrenik, hogeitau urte pasatu ondoren argitaraturiko nobela ditugu bi horiek, isilaldi luze baten emaitzak, idazletzaren inguruko hausnarketa luze batzuen emaitzak; eta bosgarrenik, metanarrazioak dira bi-biak, nork bere idazletzaz eta nork bere kokapen pertsonalaz eginiko gogoetaren ondoren harturiko miratik eginak.

Hamaika pauso nobelako protagonistak, Iñaki Abaitua nobelagileak, Ramon Saizarbitoria idazlea dakarkigu gogora, batez ere ibilbide literarioaz eginiko hausnarketetan. *Terra Sigillata*-n ere bada Joxe Austin Arrieta gogora ekartzen digun pertsonaiarik, baina oraingo honetan, pertsonaia askok ekarriko digute gogora J.A. Arrieta idazlea bere ibilbide literarioaren alderdi ezberdinetan: nobelagilea, poeta, itzultzailea... Nobela honetan ere J.A. Arrietaren beste hamaika irudi edo alter ego gorpuztu dira: filologoa, politikaria, filosofoa, senarra, kidea, gurasoa...

Nobela honetan argi adierazi digu ezin direla era zurrunean bereizi diskurtso-motak, elkarren ondoan bizi direla, elkarri eraginez, elkar kutsatuz... garatzen direla, eta eremu horien gutzien gurutzaketan sortzen direla nortasun pertsonalak, behin-behinekoak. Alegia, hitzak ez dira soilik eremu bateko hazi, baizik eta alor ezberdinetan elikatu eta puztutakoak: eremu pertsonalean, eremu sozialean, eremu politikoan, eremu literarioan... Hitz beraren barruan eremu eta dimentsio horietako zenbaitek egiten dute talka, tentsioan bizi dira, eta tentsioan bizi ditugu hiztunok ere. Hitzen eta diskurtsoen askotariko dimentsio hori onartuz gero, iragana kontatzea, oraina kontatzea eta esperientziak hitzez trukitzea zaila da; baina, hala ere, kontatzeko ahaleginari eutsi egin behar dio-

gula, komunikatzeko ahaleginari eutsi behar zaiola aldarrikatzen da, bideari lotzeko, enkailaturik ez geratzeko, nora ezean. «Memoria-ariketak, behin eta berriro. Komunikazio-keinuak, besterik ezin bada ere» (353. or.).

Baina, kontraesanek kontraesan, zalantzez zalantza sortua dago *Terra Sigillata* nobela, eta bertako solaskide guztien arteko elkarrizketak ez du norabiderik zehazten, galderak pausatzen baino. Hartara, hitzaren aldeko hautua egitearekin batera, badago bestelako adierazpenik nobela honetan ere, hitzaren ahalmenean bai, sinetsi egin behar dela, baina, hitza bere horretan, ekinik ezean, horixe dela, hitz hutsa. «Luzamenik luzamen, muinari ez heltzekotan. Mamiari ez ekitekotan» (13. or.). Alegia, diskurtso bihurrituetan kateaturik ibiltzea aitzakia izan daitekeela, aurrera ez egiteko. *Hitzaz Mendi* elkartearen sarreran Frantz Fanonen aipu eder hori dute, liburuaren asmo horren iragarle ere badena:

Gaindi dezagun behingoz norbere buruarekiko elkarrizketa tai gabea, narzisisimo gero eta likitsagoa [...], non errealitateak ez baitira dagoeneko gizaki biziarenak, lan egiten eta bere burua egiten duenarenak, baizik eta hitz hutsak, hitz-multzo hutsalak, hitzen esanahietatik sortutako tirabira antzuak (25. or.).

Memoria hurbilaz gogoeta egiteko, eta hizkuntzak pertsonen identitateak garatzeko duen indarrak gogoeta egiteko, *sigillataki* pila ederra bilduko duzue *Terra Sigillata*-rekin bi daian. ¶

-
1. Gogoan izan behar da, gainera, *Terra Sigillata* liburuak 2008ko otsailaren 20an argitaratu zela, *Euskaldunon Egunkaria*-ren itxieraren 5. urtemugan, argitalpenaren berri ematean ohartarazi bezala. Hitza eta adierazpen askatasuna ukatua izan zeneko egun hura gogoan.
 2. Urpekari-lan horiek gogora ekarri didate Donostiako Untzi Museoa 2004. urtean eginiko erakusketa bat, ur azpitik bilduriko aztarna arkeologikoak, iraganaren aztarnak hizpide zituena: Unsain, Jose Maria (arg.). 2004. *Urpeko oroimena: Euskal Herriko urpeko arkeologia eta ondarea*, Untzi Museoa, Donostia. Urpeko oroimen horren irudira sortu ditu ahots-aztarnategiak J.A. Arrietak, eta ahots indusketan ibili da, lehorrean zein itsasoan.

Bibliografia

- Arrieta, Joxe Austin. 1997. *Labur Aroz*, Txalaparta, Tafalla.
- Arrieta, Joxe Austin. 2008. *Terra Sigillata*, Txalaparta, Tafalla.
- Bakhtin, Mikhail. 1986. *La poética de Dostoievski*, FCE, Mexiko.
- Retolaza, Iratxe. 2007. «Ramon Saizarbitoria. *Hamaika Pauso* (1995)», in Kortazar, Jon (zuz.), *Eguno euskal eleberraren historia*, EHUko Argitalpen Zerbitzua, Bilbo.
- Serrano Izko, Bixente. 2008. «Testuen autonomia edo independentzia», *Berria*, 2008-04-06.
- Zabala, Juan Luis. 2008. «Alde bietako odolaren mintzoak eta heiagorak», *Berria*, 2008-03-12.